

efter 1156 er blevet stærkt kritiseret ved bogens fremkomst, men det rokker ikke ved det forhold at denne monografi i sig optager hele den nyere litteratur og derved bliver en værdifuld indgang til det store emne.

ESBEN ALBRECHTSEN

ALFRED HAVERKAMP: Herrschaftsformen der Frühstauffer in Reichsitalien. Bd. I: I–II. Monographien zur Geschichte des Mittelalters, in Verbindung mit Friedrich Prinz herausgegeben von Karl Bosl. Stuttgart, Anton Hiersemann Verlag, 1970–71. 813 s. 5 kartor. DM 216.

Med ett mammutarbete har Alfred Haverkamp, nu Trier, inlett en ny serie monografier i medeltidshistoria, utgiven av professor Karl Bosl, München, känd för sina socialhistoriska studier i det tidiga medeltidssamfundet. I den föreliggande habilitationsavhandlingen behandlas Fredrik Barbarossas politik och administration i Italien på 1160- och 1170-talen, med utblickar och kompletterande material från Barbarossas senare år och Henrik VI:s regering. Ämnesvalet är välkänt från tysk medeltidsforskning, och förf. måste ta ställning till en rad äldre tyska historikers syn på den tyska italienspolitiken, t.ex. J. Ficker, E. Bernheim, G. von Below, H. von Sybel, H. Mitteis, W. Holtzmann, Th. Mayer. Men ämnet har också lockat yngre historiker som H. Appelt, C. Brühl, G. Tabacco och P. Classen, mot vilka förf. i många punkter arbetar ut sin egen mening.

Mest karakteristisk för Haverkamp är koncentrationen i tid – några årtionden, vilkas material penetreras ut och in – och geografiskt. Det s.k. »Reichsitalien« är ur administrativ synpunkt inte mer omfattande än att åtskilliga personer i Barbarossas omgivning och administration har kunnat överblicka det de nämnda årtiondena på samma sätt som forskaren av idag. Förf. följer förvaltningens vägar och tankebanor på ett sådant sätt, att framför allt den stora variationen från plats till plats och differentieringen i juridiska och länsrättsliga termer och begrepp kommer till tals. Förmågan att uppfatta en enhetlig förvaltnings arbete i hela dess differentierade tillämpning av några grundprinciper avhänger till stor del av ingående kunskap i de lokala förhållanden, som påverkar och präglar administrationens handlande från fall till fall. En verklig koncentration är alltså endast möjlig genom ingående lokalkännedom och kunskap om lokalt urkundsmaterial, med vars hjälp den kejsrerliga administrationens metoder kan belysas. Kanske är det denna enastående kännedom om variationen i de enskilda fallen, som gör Haverkamps bok mest värdefull.

Polemiken mot äldre tyska historikers syn på Barbarossas föregivna förankring i en föråldrad länsrättslig världsbild visar också, vad det kommer an på för Haverkamp. Tidigare tysk forskning hade den välkända tendensen – förståelig mot bakgrunden av dess idealistiska grundsyn – att ur de skriftliga källorna destillera fram ett idésystem, vars ingredienser var de termer, begrepp och idéer, som de skriftliga källorna helt explicit innehöll. Med denna metod framstod Barbarossas förvaltning i Italien som föråldrad, framför allt därför att varje urkund tycktes vara full av länsrättsliga begrepp, om vilka man visste, att de på 1160- och 1170-talen inte längre var aktuella på andra håll i Europa.

Logiskt ger sig så bilden av Barbarossa som orealistisk, reaktionär eller arkaiserande. Också Kristian Erslev presenterar element av detta betraktelsesätt i sin *Oversigt over Middelalderens Historie*: »... tyskerne så med forundring på disse rige stæder, hvor handelsmænd og håndværkere spillede den ledende rolle; de gamle rigseembedsmænd, der forlængst var blevet omtrent uafhængige af kejseren, havde her måttet vige pladsen for de borgerlige konsulere. Frederik var fast bestemt på atter at gøre kejsermagten gældende, og han fandt støtte i det nye romerrettsstudium . . .«. Framför allt Barbarossas hållning gentemot städerna har betraktats ur denna synpunkt och kallats »antikommunal«. Haverkamp visar med urkundsmaterialet, att bakom de länsrättsliga termerna i de flesta fall döljer sig en helt annan verklighet, nämligen en politisk böjlighet, som visserligen begagnar de gamla formlerna, men i grunden förs samman av en helt annan och mycket enklare röd tråd.

Utgångspunkten är de berömda regalrätter Barbarossa-administrationen formulerar i skyddsurkunder och privilegier av olika slag åt olika grupper av mottagare – adelsmän, städer, kloster, biskopar – samt dess metoder att få genomfört sina anspråk på en slags kunglig direktstyrelse i förhållande till alla dessa enskilda privilegiepartner. Riksdagen i Roncaglia 1167 är ett avgörande gränsdatum och har spelat en stor roll i forskningen som inledningen till en ny politisk linje hos Barbarossa. Haverkamp visar med urkundsmaterialet från före och efter detta år, att någon avgörande ändring i den kejsrerliga politiken inte inträder här. Vad som utvecklas i Barbarossas förhållande till sina italienska förbundna de närmaste årtiondena, finns redan förebådat under 60-talets första år, hävdar Haverkamp. Mot den idén, att Barbarossas politik skulle vara ett återfall i äldre feodala föreställningar, påvisar han med ingående kännedom om den lokala italienska scenen och det lokala urkundsmaterialet, att den kejsrerliga förvaltningen systematiskt strävat att isolera privilegiemottagarna för att med var och en för sig ingå i en relation, som till formen är ett länsförhållande, men i realiteten ett lojalitetsförbund med uttryckligt förbehåll för kejsarens personliga dispositioner genom hans direkta emissarier (*salva*-klausul) och i stor utsträckning präglad av fiskala hänsyn. Biskopar, kloster, adliga godsherrar och städer krävde olikartad behandling, och länsrättens formler, som det kejsrerliga kansliet väl behärskade, kom i stor utsträckning till användning, vilket vilselett forskningen till att också inläsa länsrättslig innebörd i formlerna, menar Haverkamp. Framför allt blir förhållandet mellan att bli tagen i rikets »beskydd« (*protectio, saluaguardia* osv.) och att anses som »reichsunmittelbar« – direkt underställd kejsaren utan mellanled – föremål för ingående behandling. Termerna täcker på intet sätt en entydig och ensartad verklighet här, är förf.:s tes – den av många forskare antagna korrelationen mellan dessa båda fenomen kan lika litet bevisas för Barbarossa-administrationens del, som det likaså postulerade sambandet mellan att inneha riksgods som län och att vara direkt underställd kejsaren (polemik mot Ficker, ss. 449f.). Snarare tycks kejsarens politik ha varit att alltefter läget och de taktiska möjligheterna utnyttja alla formler man kunde spela på, för att på lämpligt sätt knyta hög och låg, världslig och andlig i ett så vitt möjligt direkt band till sig själv; under uttryckligt förbehåll för egna dispositioner gentemot vederbörande, när bindningen skedde till underordnad instans i länspyramiden. Det finns också ansatser till ett allmänt »under-

såte-förhållande« med edsavläggelse och trohetsförklaring gentemot kejsaren, bindande för gemene man i hela städer.

Åter och åter avvisar förf. en tendens inom forskningen att bedöma Barbarossa utifrån de krav man ställer på den nutida statens administration. Varken beträffande allas jämställda bindning till statsmakten, eller beträffande förvaltningsorgan för att uppbära per capita-skatter förfogar den medeltida statsapparaten över institutioner jämförbara med vad dagens samfund har (som, inom parentes sagt, tagit en stor del av sina institutioner i arv från det medeltida stadsväsendet i Mellaneuropa). En undersökning av Barbarossa-tiden, där moderna måttstockar läggs till grund för bedömning och värdering, måste nödvändigtvis utmynna i en negativ betraktelse av Barbarossas politiska och administrativa begåvning, menar Haverkamp. Realistiskt sett framstår den tyska italienförvaltningen på 1100-talet som helt i linje med sin tids förutsättningar och på intet sätt vare sig efterbliven, reaktionär eller tillbakablickande. Haverkamps grundläggande iakttagelser på dessa punkter är naturligtvis inte nya. Men de har för honom blivit underbyggda av ett så ingående källstudium, att de på detta sätt fått nytt värde och lett till nya resultat.

En stor del av andra bandet, de ca. 200 sidorna 363–559, kan metodiskt betraktas som kasuistik. Förf. väljer kejsarens förhållande till de adliga familjerna Monterrat, Biandrate och Malaspina för att visa, att privilegier till adliga godsägare i feudala former i dessa fall inte är stort mer än vackra ord, som täcker över de betydliga gods- och penningförluster förhållandet till kejsaren kostar dessa familjer. Han visar, att privilegier och skydd till kloster och biskopar i en rad fall inte inneburit befrielse från avgifter och skatter av kännbar omfattning (inte ens cistercienserklostren lyckas trots sina pävliga privilegier i alla lägen hålla sig utanför avgiftsförpliktelse till den kejsarliga kassan). Han visar också, att den beryktade stadsfientliga politiken i flera fall visar sig fungera som handgripligt understöd till städer för att säkra sig bundsförvanter i kampen mot påven Alexander III. Det är klart, att nyckelfrågor i Barbarossas italienpolitik, som t.ex. förhållandet till Crema, Cremona och Milano, ger stoff åt Haverkamp i ett flertal sammanhang för att belysa en rad olika problemställningar. Man måste notera som positivt, att framställningen trots detta inte tappar kontakten med det politiska och militära händelseförloppet och kraftspelet; den urartar inte till grå teori.

Haverkamp går ett gott stycke vidare än traditionell tysk historieforskning genom att i en avslutande del analysera Barbarossas mynt-, tull-, handels- och skattepolitik i Italien. Denna undersökning blir en logisk följd av förf.:s tes om de fiskala vinsterna i den kejsarliga italienpolitiken. Frågeställningen tvingar alltså Haverkamp till att avvisa tillrättalagda uppfattningar om Barbarossas italienpolitik med hjälp av först urkundsformlerna till belysning av administrationens rättsanspråk och terminologi, därefter urkundernas realupplysningar till värdering av kejsarens reella inkomster från de inkomsttitlar, som han säkrade sig genom sin överenskommelsespolitik. Det syns inte vara tvivel om att Haverkamps arbete tack vare den genomförda metoden kan bli ett standardverk för den som vill lära känna 1100-talets senare hälft i europeisk historia. En genomgående synpunkt hos förf. är, att Barbarossa i sin italienska politik fick tillfälle att handla mer i överensstämmelse med sitt verkliga politiska och

statliga koncept, än han någonsin kunde tänka sig att göra i Tyskland. På några punkter drar förf. in en jämförelse med den samtidiga kampen mot Henrik Lejonet och visar, hur analoga politiska principer för till ett – *mutatis mutandis* – analogt handlande i Italien och i Nordtyskland.

Den avgörande skillnaden mellan Italien och Tyskland ser Haverkamp, säkert med rätta – man märker avståndet från Erslevs syn i citatet ovan – i det starka adliga inslaget i det italienska stadslivet, som bragt detta långt vidare än det tyska stadslivet, där ministerialer och köpmän dominerade men adeln höll sig borta. Redan detta gjorde de italienska städerna till helt andra motståndare än vad de tyska städerna någonsin kunde bli; endast de tyska biskopsstäderna (oftast de gamla romarstäderna) representerar en typ av stad som kommer dessa italienska städer nära. På så sätt kan också kejsaren i Italien föra en skenbart stadsfientlig politik, som i verkligheten inte är annat än adekvata maktmedel mot en mera jämbördig motståndare. Endast jämförd med hans samtidiga politik mot de svagare och annorlunda fungerande tyska städerna framstår hans italienska stadspolitik som »antikommunal«.

Naturligtvis ligger i Haverkamps metod – förkärlek för case study – den risken, att de av honom valda fallen inte är representativa. Likaså är styrkan i att se skeendet utifrån den administrations horisont, som producerat källorna, i någon mån också en svaghet, eftersom den kan komma att täcka över mycket av bristande logik och konsekvens i administrationen genom att glömma sådant som inte passar med den hypotetiskt antagna linjen. Risken motverkas främst, som anført, av Haverkamps stora förtrogenhet med den miljö han studerar och med det urkundsmaterial han använder sig av i de mest skilda sammanhang. En nästan samtidig penetration av delar av samma material ur helt andra aspekter har presterats av C. Brühl i *Fodrum, Gistum, Servitum regis* (Kölner historische Abhandlungen 14, 1968). Ett arbete, som i första hand undersöker plikten att bidra till kungens uppehälle under hans resor, får naturligtvis en annan karaktär än ett arbete som det här recenserade, som frågar efter metoder och idéer i en administration under en stat, som med militära maktmedel ockuperat ett främmande land och där bygger upp en slags kolonialstat.

Det är inte uteslutet, att verk av denna typ kan få betydelse också för skandinavisk historia. En del nyare studier som rör 1100-talet (t.ex. Jørgen Quistgaard Hansen i *Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen*, 1966; Arne Odd Johnsen, Vegard Skånland m.fl. i Norge) arbetar i sin behandling av påveskismat 1159 ff. med en världsbild eller politik, som på grundval av äldre litteratur tillskrivs Barbarossa och dennes påvar Viktor IV osv. Fixeringen av, vad sympati för skisma-påverna i realiteten innebar, har alltid varit ett problem för den skandinaviska medeltidsforskningen vid bedömningen av t.ex. Valdemar den store, Magnus Erlingsson, Erik den hellige, Knut Eriksson, Henrikssonerna Skadelår, där Saxo dessutom alltid spelar in i bilden. En solid kunskap om Barbarossa som politiker och administrator kan möjligen betyda ökade möjligheter för skandinavisk medeltidsforskning att tränga in i, vad det var i Barbarosatidens tyska stat, som kan ha dragit vissa skandinaviska samfundsskikt till sig och fått dem att för en tid stå på den kejsarliga sidan i kampen mot den i Frankrike landsflyktige påven Alexander III.

Källor och litteratur finns i början av band I, person-, ort- och sakregister

i slutet av band II. Verket är delvis svårt att överblicka, då det är kompakt tryckt utan mellanrubriker, men trycktekniskt tilltalande. Förf. har ibland underlättat läsningen genom varierande rubriker överst på sidorna, men sådana fattas t.ex. i den nämnda kasuistiken. Litteraturangivelserna är i några fall ganska kortfattade. Ibland tycks det som om det ursprungliga tryckåret för en bok i reprint saknas. Allt i allt syns det dock, som sagt, stå utom tvivel, att serien utgiven av professor Bosl som första verk presenterar en betydande forskningsinsats inom ett magistralt ämnesområde.

TORE NYBERG

The Acts of William I, King of Scots 1165–1214, ed. by G. W. S. BARROW with the collaboration of W. W. Scott. *Regesta Regum Scottorum*. Vol. II. Edinburgh University Press, 1971. xvi, 552 s. £ 8.00.

Hvad det betyder for forskningen at have gode kildeudgaver, kan danske middelalderhistorikere, der med *Diplomatarium Danicum* jo ret beset er forkælede, tale med om. Skotterne har med deres *Regesta Regum Scottorum*, hvis første bind udkom i 1960 ved samme udgiver, valgt en mindre omfattende løsning, idet udgaven begrænser sig til de af kongerne udstedte breve; breve til kongerne og hele den private brevmasse, først og fremmest kirkens, er udeladt. Titlen kunne befordre den opfattelse, at her skulle være tale om udtog, men alle tekster bringes in extenso og med det fornødne kritiske apparat. I en mere end hundrede sider lang indledning gives en udmærket redegørelse for William's lange regeringstid med hovedvægten lagt på de aspekter, som særlig træder frem i udgavens kilder, en behandling af regering, retsvæsen og administration – i fortsættelse af den tilsvarende for den forudgående periode i bd. I – samt en diplomatarisk analyse af materialet. Når hertil føjes, at udgaven foruden person- og stednavneregister har et glimrende sagregister, kan der ikke være tvivl om, at man her er ved at tilvejebringe et hjælpemiddel, som i høj grad må lette og stimulere udforskningen af skotsk middelalderhistorie.

NIELS LUND

Anglo-Scottish Relations 1174–1328. Some Selected Documents, edited and translated by E. L. G. STONES. Oxford Medieval Texts. Clarendon Press: Oxford University Press, 1970. lvi, 380 s. 1 pl. £ 4.00.

Man må dybt beklage, at en så fremragende serie som Nelson's *Medieval Texts*, hvori denne udgave kom første gang i 1965, har måttet gå ind, men kan dog samtidig trøste sig ved, at Oxford har overtaget boet og holder serien ved lige. Disse kildeudgaver med sideløbende oversættelse er meget nyttige i universitetsundervisningen, og behovet for dem bliver ikke mindre, efterhånden som forventningerne til de studerendes vilje og evne til at læse latin må stemmes lavere og lavere.

Forholdet mellem England og Skotland var middelalderen igennem sjældent synderlig hjerteligt, og langt op i nyere tid har det givet anledning til hidsig, nationalistisk bestemt debat. Professor Stones har med dette udvalg af kilder, der tidligere har foreligget meget spredt og i udgaver af forskelligste kvalitet,